

Л. Шевцова,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дидактичної лінгвістики
та літературознавства*

Когнітивний підхід до вивчення економічної лексики

Формування сучасного українського суспільства активно впливає на зміни в мові та методиці її навчання. Одним з таких аспектів є засвоєння економічної лексики за допомогою когнітивного підходу.

Застосування когнітивної методики навчання української мови актуальне з огляду на недостатній рівень мовленнєвої підготовки студентів та учнів, невміння застосовувати набуті мовні знання в конкретних життєвих ситуаціях.

Запропоноване психологом У. Найсером у 60-ті роки поняття когнітивного підходу до навчання знайшло своє продовження у працях С. Шатілова, О. Біляєва, Т. Донченко, Г. Онкович, Л. Мацько, В. Мельничайка, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Скуратівського та ряду інших учених.

Метою когнітивної методики є опанування студентами та учнями мовних одиниць як концептів – змістового відображення тексту з погляду мотивів та інтенцій автора з метою навчити сприймати текстову інформацію та створювати власні висловлювання залежно від комунікативного завдання. Когнітивна методика передбачає удосконалення практичного застосування української мови як навчального предмета, зміну акцентів навчальної діяльності, моделювання навчальних ситуацій, що спонукають до різних видів мовленнєвої діяльності. Когнітивна методика застосовується задля переосмислення основних завдань засвоєння учнями української мови, переакцентації мети мовної освіти з формування лінгвістичної компетенції та комунікативну.

Численні дослідження останніх років показали, що багато студентів та учнів не вміють асоціювати словесні пари тематично пов'язаних слів та культурологічно вмотивовано використовувати словесні формули та штампи. Тому когнітивна методика у навчанні мови дозволить зробити комунікативну змістову лінію динамічнішою та вважати провідними соціокультурний, комунікативно-діяльнісний, функціонально-

стилістичний підходи.

Розробка когнітивної методики здійснюється у теоретичному й технологічному аспектах. Теоретичними засадами концепції когнітивної методики навчання української мови є положення про взаємозв'язок мови й мовлення, мислення й мовлення, структуру та рівні мовної особистості, визначення особистості як носія ментальних національних та індивідуальних рис. Когнітивний підхід також базується на когнітивній психології, принципі свідомості у викладанні й на теорії соціоконструктивізму, що надає студентові та учневі можливості стати активним учасником навчального процесу.

Теоретичні засади когнітивної методики спираються на положення когнітивної лінгвістики, яка розглядає мову «в зв'язку з людиною, без якої виникнення й функціонування цієї системи було б неможливим» [3, с. 24]. У когнітивній лінгвістиці функціонування мови розглядається як різновид пізнавальної діяльності, а механізми та структура людської свідомості досліджуються через мовні явища. Визначальним поняттям когнітивної методики є концепт як своєрідне уявлення про об'єкт, відбите в психіці й відображене в мові людини. Для когнітивної методики також важливою є ідея фреймів як концепту системи мови. Фреймом вважають своєрідну структуру, шаблон, що відображає в свідомості людини певні ситуації, за якими творяться нові. Цей процес тісно пов'язаний з мовою та її вивченням.

Когнітивна методика ґрунтується на загальнодидактичних та власне методичних принципах навчання, серед яких важливе місце займають особистісний, етнокультурологічний, інтегративності, емоційності, креативності та активної усвідомленої пізнавальної спрямованості.

Останнім часом у навчальних закладах відбувається інтенсифікація процесу навчання мовлення через упровадження різних навчальних технологій, що забезпечує свободу вибору студента чи учня щодо форм і методів навчання.

З іншого боку, у системі шкільного вивчення української мови проводиться планомірна робота, пов'язана з вивченням нових слів та розвитком зв'язного мовлення.

Робота над вивченням лексики у шкільній практиці, як відомо, складається з двох частин: вивчення наукових відомостей з лексикології (слово та його лексичне значення, багатозначність слів, пряме й переносне значення, поняття про склад української мови з погляду його походження тощо); систематична й цілеспрямована робота над збагаченням словника й виробленням навичок свідомого, вмілого

користування словом.

Оскільки збагачення словникового запасу залишається основним напрямом роботи над лексикою, вчитель повинен систематично використовувати вправи й завдання, що допоможуть виробити в учнів лексичні вміння та навички. Тому до основних видів роботи над уточненням та розширенням словника учнів відносимо лексичний аналіз мови художнього твору, виявлення невідомих слів і висловів, добір синонімів, з'ясування їхніх смислових відтінків, добір антонімів, аналіз зображувальних засобів мови художнього тексту, виконання завдань на добір слів з певним значенням та інші види роботи.

Сучасні лексичні лінгводидактичні дослідження вивчають слово і його значення на основі семантичних зв'язків (лексичної парадигми), тобто в ряду родо-видових відношень. Така система словниково-семантичних вправ (автор М. Баранов, в українській методиці – В.Новосьолова та ін.), зорієнтована на формування навчально-мовних лексичних умінь тлумачити багатозначне слово за зразком, враховує: 1) вправи, пов'язані з роботою над значенням слова (запис тлумачення лексичного значення; розпізнавання слова за його тлумаченням; добір слів, що утворюють семантичне поле основного слова тощо), 2) вправи, спрямовані на попередження, знаходження, виправлення лексико-семантичних і лексико-стилістичних помилок (показ лексичної сполучуваності, відображення сфери стилістичного вживання слова тощо), 3) вправи, пов'язані з розмежуванням різних значень багатозначного слова на синтаксичній основі (зіставити два види полісемічного слова й знайти до одного з них семантичне поле, за поданим тлумаченням розмежувати різні значення слова тощо), 4) вправи, спрямовані на семантизацію значень слова на основі його семантичних зв'язків (знайти у тексті до одного із значень багатозначного слова родо-видові, синонімічні, антонімічні ряди та ін.), 5) вправи, що попереджують лексичні помилки (завчити тлумачення лексичного значення синонімів, виписати тлумачення синоніма із словника й вивчити його напам'ять та ін.), 6) вправи, спрямовані на актуалізацію семантизованого слова (скласти словосполучення, речення, написати твір-мініатюру та ін.). Формування лексичних умінь та навичок, як бачимо, проходить у тісному взаємозв'язку з розвитком зв'язного мовлення.

Навчання мови можливе лише на основі розвитку образного мислення учнів, їхньої уваги, пам'яті, уміння бачити факти, порівнювати їх, систематизувати, узагальнювати, конкретизувати й абстрагувати на основі відображення

дійсності.

Такому підходу до викладання сприятиме система словникових вправ, у якій розрізняємо лексичні, лексико-граматичні, лексико-орфографічні та лексико-стилістичні. Чільне місце у цій системі займає лексико-стилістичний аналіз, що поліпшує якість знань, умінь та навичок, формує поняття лексеми, лексичної парадигми, стилю, тексту, є засобом збагачення словникового запасу, удосконалення комунікативних умінь та навичок, попередження лексико-стилістичних помилок.

Ураховуючи сказане, видається важливим засвоєння учнями певного мінімуму економічної лексики. Варто засвоїти такі слова (словник-мінімум):

Аванс, -у, ч. – 1.Гроші, що перераховують або дають згідно з договором наперед у рахунок наступних платежів за виконані роботи чи надані послуги; завдаток. 2.Гроші, які видають працівникові в рахунок належної йому заробітної платні.

Акциз, -у, ч. – Вид непрямого податку на товар масового споживання та послуги, включений у продажну ціну.

Акціонер, -а, ч. – Власник акцій; член акціонерного товариства.

Аудит, -у, ч. – Перевірка фінансової діяльності, зокрема бухгалтерського обліку та звітності, комерційного підприємства, банку і т. ін.

Баланс, -у, ч. – 1. Порівняльний підсумок прибутків і видатків при завершенні розрахунків; відомість, у якій зафіксовано цей підсумок. 2.Співвідношення між взаємопов'язаними частинами чого-небудь, між тим, що надходить і що витрачається.

Банк, -у, ч. – Кредитно-фінансова установа, яка зосереджує кошти і капіталовкладення, надає кредити, здійснює грошові розрахунки між підприємствами або приватними особами, регулює грошовий обіг у країні та випуск нових грошей.

Бізнес, -у, ч. – Економічна, комерційна, біржова або підприємницька діяльність, спрямована на отримання прибутку.

Бухгалтерія, -ї, ж. – Теорія і практика обліку грошових та інших господарських операцій.

Бюджет, -у, ч. – 1. Затверджений у законодавчому порядку кошторис очікуваних грошових прибутків і видатків держави, міста, підприємства на певний період. 2. План прибутків і видатків підприємства, організації, установи або окремої особи на певний період.

Долар, -а, ч. Грошова одиниця США, Канади, Австралії та деяких

інших країн; основна грошова одиниця доларової зони.

Економія, -ї, ж. Бережливість, ощадність у витрачанні чогонебудь.

Експорт, -у, ч. 1. Вивіз товарів або капіталів за кордон з метою їх реалізації на зовнішньому ринку. 2. Загальна кількість таких товарів або капіталу.

Євро, невідм., с. Назва грошової одиниці, яка з початком ХХІ ст. функціонує паралельно з національними валютами у країнах Євросоюзу (ЄЕС).

Імпорт, -у, ч. 1. Ввезення товарів або капіталів будь-якою країною з-за кордону. 2. Кількість і вартість завезених з-за кордону товарів.

Казна, -и, ж. 1. Державна скарбниця. 2. Гроші.

Казначейство, -а, с. Державний фінансовий орган, що відає касовим виконанням державного бюджету.

Каса, -и, ж. 1. Готівкові кошти підприємства, організації, установи. 2. Установа чи підрозділ, що здійснює грошові операції, а також відповідне приміщення, де здійснюються такі операції.

Менеджер, -а, ч. Фахівець у галузі організації виробництва й управління ним.

Штраф, -у, ч. Адміністративне або судове покарання у вигляді грошового стягнення.

Ярлик, -а, ч. Наклейка на предметі, товарі із зазначенням назви, місця виготовлення, ціни, номера та інших відомостей.

Ярмарок, -рку, ч. Торг, що відбувається регулярно в певну пору року і в певному місці для продажу і купівлі товарів.

(Складено за «Сучасним тлумачним словником української мови», укладачі Яковлева А.М., Афонська Т.М., Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2010. – 672 с.)

Наведений словник варіюється залежно від рівня підготовки, вікових можливостей, здібностей учнів, постійно поповнюється новими словами. З метою краще оволодіти економічною лексикою слід використовувати різні види вправ, як-от:

Вправа 1. Визначте слово за його лексичним значенням. Складіть речення з поданими словами.

1. Фахівець у галузі організації виробництва й управління ним. 2. Система реєстрації процесів якоїсь діяльності з метою контролю. 3. Державна скарбниця. 4. Торг, що відбувається регулярно в певну пору року і в певному місці для продажу і купівлі товарів. 5. Наклейка на предметі, товарі із

зазначенням назви, місця виготовлення, ціни, номера та інших відомостей. 6. Адміністративне або судове покарання у вигляді грошового стягнення. 7. Той, хто виробляє яку-небудь продукцію. 8. Торговельна споруда. (Слова для довідок: ярлик, ярмарок, штраф, пасаж, продуцент, облік, менеджер, казна).

Вправа 2. Визначте, яким поняттям (вміщені праворуч), відповідають формулювання лексичних значень слів (вміщені ліворуч).

Бюджет	1. Порівняльний підсумок прибутків і видатків при завершенні розрахунків; відомість, у якій зафіксовано цей підсумок. 2. Співвідношення між взаємопов'язаними частинами чого-небудь, між тим, що надходить і що витрачається.
Баланс	Кредитно-фінансова установа, яка зосереджує кошти і капіталовкладення, надає кредити, здійснює грошові розрахунки між підприємствами або приватними особами, регулює грошовий обіг у країні та випуск нових грошей.
Бухгалтерія	Економічна, комерційна, біржова або підприємницька діяльність, спрямована на отримання прибутку.
Гривня	Теорія і практика обліку грошових та інших господарських операцій.
Банк.	Затверджений у законодавчому порядку кошторис очікуваних грошових прибутків і видатків держави, міста, підприємства на певний період.
Бізнес	1. Грошова одиниця країни. 2. Іноземні гроші, використовувані в міжнародних розрахунках.
Дилер	Наявні гроші для безпосередніх розрахунків.
Готівка	1. У стародавній Русі – срібний злиток вагою до фунта як основна грошова одиниця. 2. Назва сучасної грошової одиниці в Україні.
Валюта	Особа або установа – торговельний представник підприємства, фірми.

Вправа 3. Складіть і запишіть речення, використовуючи наведену економічну лексику. Поясніть значення цих слів.

Експорт, імпорт, євро, казна, казначейство, дилер, готівка,

менеджер, облік, пасаж, валюта, економія.

Вправа 4. З поданими словами утворіть словосполучення. Поясніть їх значення.

Акциз, аваль, дилер, долар, євро, гривня, валюта, дотація, експорт, імпорт, преїскурант, спонсор, зарплата, банк, баланс, економіка.

Вправа 5. Назвіть слова, які можна використати для опису економічної ситуації в Україні. Використовуйте для опису наведені нижче слова.

Економіка, баланс, економія, експорт, імпорт, ринок, мито, послуги, борг, банк, стабільність, інвестиції, біржа, торгівля.

Запропоновану роботу з вивчення економічної лексики слід продовжувати, урізноманітнюючи різними видами вправ і завдань та новими словами. Звернення до виконання подібних вправ на уроці української мови конче необхідне. Упровадження таких вправ допоможе не лише продемонструвати мовне явище, а й збагатити словниковий запас учня, а відтак і розширити його світогляд. Для виконання вправ слід пригадати відомості з інших предметів шкільного курсу, поповнити знання з економічних дисциплін. Виконання лексичних вправ із залученням економічної лексики допоможе здійснити планомірне введення нових слів до словникового запасу, проаналізувати тематичні та лексикографічні групи слів, виробити навички свідомого оволодіння новою лексикою. Завдання кожного вчителя – врахувати усі можливі чинники в конкретній навчальній ситуації, залучивши їх до активної розумової діяльності кожного учня. Ефективність використання завдань з економічною лексикою на уроках української мови є безсумнівною. Вчителю слід упроваджувати в практику такі завдання, враховуючи основні рекомендації щодо когнітивної методики. Аналіз вивчення економічної лексики на уроках української мови слід продовжити на прикладах їх використання в окремих класах, під час вивчення окремих тем.

Використана література:

1. Голуб Н. Збагачення мовлення власне українською лексикою / Н.Голуб // Українська мова і література в школі. – 2000. - №1. – С.4-8.
2. Методика викладання української мови в школі / О.М.Біляєв, В.Я.Мельничайко та ін. – К.: Радянська школа, 1987. – 246 с.
3. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / М.І.Пентиліук, А.Г.Галетова та ін. – К.: Ленвіт, 2000. – 264 с.
4. Методичні рекомендації щодо вивчення української мови

в загальноосвітніх навчальних закладах у 2009-2020 н. р. // Українська мова і література в школі. – 2009. - №4. – С.2-10.

5. Мовний стан і мовна ситуація в Україні. Матеріали конгресу // Вивчаємо українську мову і літературу. – 2008. - №14. – С.3-9.

6. Новосьолова В. Вивчення слова і його лексичного значення у школі / В.Новосьолова // Українська мова й література в школі. – 2001. - №6. – С. 8-10.

7. Омельчук С. Формування комунікативних умінь і проблема вибору вправ / С.Омельчук // Дивослово. – 2002. - №12. – С. 26-30.

8. Пентиліук М., Нікітіна А., Горошкіна О. Концепція когнітивної методики української мови / М.Пентиліук, А.Нікітіна, О.Горошкіна // Дивослово. – 2008. - №3. – С.5-9.

9. Серих С. Синоніми у лексичній системі української мови /С.Серих // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2005. - №8. – С.7-10. .

10. Шелехова Г. Концептуальні засади навчання української мови в профільній школі (академічний рівень) / Г.Шелехова // Українська мова і література в школі. – 2008. - №6. – С.2-5.